

FORSKNING I PÆDAGOGERS PROFESSION OG UDDANNELSE

Mavefølelser og dårlige lugte

Pædagogers sansninger af familien
i et socialt udsat boligområde

Kathrin Houmøller

Adjunkt, Ph.d. i antropologi, Københavns Professionshøjskole
khou@kp.dk

<https://tidsskrift.dk/FPPU>

Resumé

Denne artikel omhandler sansninger som en integreret del af den pædagogiske praksis i en børnehave beliggende i et socialt udsat boligområde. Med afsæt i den fænomenologiske antropologi og en orientering mod sanser og sanselighed udforsker artiklen, hvordan pædagogerne i børnehaven erfarer og søger at skabe viden om 'familien', samt peger på de dilemmaer og potentialer, denne form for videnskabelse indebærer. Med et perspektiv på det sanselige som politisk såvel som et begreb om atmosfære, argumenteres der for en større faglig opmærksomhed på det sanselige og en bevægelse henimod et fokus på, hvordan der vides i det pædagogiske arbejde og ikke kun, hvad der vides om børn og deres familier. Artiklen bygger på empiri fra et etnografisk feltarbejde.

Abstract

Gut feelings and bad smells.

How pedagogues sense the family in a social housing area.

This article addresses the sensorial as an integral part of the pedagogical practices in a Danish kindergarten located in a social housing area. Drawing on phenomenological anthropology and an orientation towards sensations, the article explores how the pedagogues in the kindergarten experience and come to know 'the family' as well as the dilemmas and potentials that this involves. With a perspective on sensations as political as well as by drawing on the notion of atmosphere, the article argues for greater attention to the sensorial within the pedagogical profession and a move towards exploring *how* pedagogues come to know as opposed to *what* they know about children and their families. The article builds on ethnographic fieldwork.

Nøgleord

sanser, atmosfærer, udsatte børn og familier, børnehave, etnografi

Keywords

sensations, atmospheres, socially vulnerable children and families, kindergarten, ethnography

Indledning

Fra opgangens linoleum træder jeg ind på det slidte gulvtæppe i lejlighedens entré. Her lugter fugtigt. Aisha¹ smiler imødekommende til mig, mens jeg tager skoene af og stiller dem ved døren. Jeg mærker straks kulden fra betonen bevæge sig op gennem mine strømper. "Lejligheden er meget lille", skynder hun sig at sige. Alligevel er hun nødt til at opbevare alle sine ting her, fordi de ellers kommer til at lugte grimt i kælderen. Hun viser mig ind i stuen, som er sparsomt møbleret. I hjørnet står en dukkevogn og en kasse med legetøj. Nasira har mange ting, fortæller hun, og hun er rigtig god til at lege med sine dukker. Der er noget ved måden, hun siger det på, som får det til at lyde indstuderet. Så forsvinder hun ud i køkkenet og vender tilbage med en bakke med Nescafé, kogt vand, pulverbælg og hjemmelavede baklavaer. Vi sætter os på gulvet ved sofabordet, og hun fortæller om hverdagen med tre børn og om krigen og mareridtene, der gør det svært at sove. Nogle gange græder hun, men hun forsøger at skjule det for børnene. Hun er den eneste de har, og de må ikke se hende sådan. Aisha og børnenes far blev skilt for nogle år tilbage, og de har ikke noget tæt forhold til ham. Nasira vil ikke på besøg hos ham, hvis ikke storesøstrene også skal med. Mens vi taler, gnider Aisha sine håndled. Hun har slidt efter mange års ensformigt arbejde. Somme tider er det svært at støvsuge og bære indkøbsposerne hjem fra Netto, og det er også på grund af gigten, at hun for tiden er på kontanthjælp. Måske kan hun på sigt få arbejde i en blomsterbutik eller et andet sted, hvor hun ikke skal bære på tunge ting? Nogle gange kunne det også være rart, hvis børnene ville være hos deres far. Bare et par dage. Baklavaerne klistrer mellem fingrene og smager sødt. Aisha løber i køkkenet og henter en rulle filodej for at vise mig, hvordan hun har lavet dem. Mobiltelefonen vibrerer på sofabordet, det er en veninde der ringer for at høre, om de skal mødes senere. Aisha taler ivrigt og længe på arabisk, øjnene smiler. Imens lader jeg blikket vandre rundt i stuen. Jeg prøver at forestille mig det familieliv, der udspiller sig her.

...

I børnehaven sidder pædagogen Rita på gulvet og er ved at hjælpe Benjamin med at få støvler på, så han kan komme med de andre ud på legepladsen. Duften af den netop overståede frokost hænger i garderoben. Rita ser træt ud, og jeg kan forstå, at det har været en travl formiddag. Det ugentlige pædagogiske møde klokken 12, hvor personalet vender dagligdagen og deler deres refleksioner over børnegruppen eller enkelte børn, er aflyst, siger hun, fordi de er for få på arbejde. Hun er nysgerrig på, hvordan det er gået med mit besøg hos Nasiras mor her til morgen. "Hvordan bor de, var der rent?", spørger hun, da Benjamin er løbet afsted. Sagen er, at Rita er bekymret for Nasira. Hun har lagt mærke til, at der nogle gange er en lidt "dårligt lugt" ved hende, som om hun ikke har været i bad, eller som om tøjet ikke er vasket ordentligt. Der er vist også "noget med faren", fortsætter Rita, uden at hun

1 Alle personer og steder i artiklen er anonymiserede

dog ved, hvad dette 'noget' er. I det hele taget vækker Nasiras opførsel en bekymring hos hende.

Denne artikel omhandler sansninger som en integreret del af den pædagogiske praksis i en børnehave beliggende i et socialt udsat boligområde i København. I artiklen udforsker jeg særligt, hvordan pædagogerne i børnehaven sanseligt erfarer og søger at skabe viden om 'familien' samt de dilemmaer og potentialer, det indebærer. Analytisk tager artiklen afsæt i den fænomenologiske antropologi (Jackson, 1996; Desjarlais & Throop, 2011), der er optaget af at forstå vores oplevelse af verden som først og fremmest social, og trækker desuden på antropologiske og sociologiske diskussioner af sanser og sanselighed (Pink, 2009; Howes, 2013; Mason, 2018). Fælles for disse perspektiver er en opmærksomhed mod det sanselige som en integreret del af vores væren-i-verden; vi erfarer mennesker og steder omkring os ved at lugte, se, høre, føle, smage og fornemme stemninger. Når jeg eksempelvis tager på feltarbejde hjemme hos Aisha i et socialt boligbyggeri, som beskrevet ovenfor, skaber jeg viden om hendes livsverden ved at arbejde sanse-etnografisk (Howes, 2013; Pink, 2009), ligesom pædagogen Rita engagerer hele sin krop i mødet med Nasiras kropslige udtryk og signaler (jf. Koch, 2012).

Det er en væsentlig pointe i den fænomenologiske antropologi, at sansning ikke skal betragtes som en passiv modtagelse af stimuli og empirisk data fra verden omkring os, men snarere må forstås som noget, der flyder mellem individet og den erfarede verden. Sansning er derfor noget, der 'bliver til' intersubjektivt, i mødet mellem mennesker og mellem mennesker og ting (Mason, 2018). Sansninger bringer fornemmelser, følelser og særlige sindstilstande frem hos os, som er med til at forme, hvordan vi opfatter steder, begivenheder, ting og andre mennesker (Bille & Sørensen, 2012). I en sådan teoretisk vending mod det sanselige ophæves et skel mellem det kognitive og det kropslige, det humane og det non-humane i den forstand, at kroppe og materielle aspekter *gør noget*, bliver en del af fænomenet (Mason, 2018). Det er med udgangspunkt i en sådan forståelse af sansning som betydningsskabende viden og agens, og med Nasira og hendes familie som empirisk omdrejningspunkt, at artiklen udforsker, hvordan 'familien' synes at 'blive til' i børnehavens hverdagsliv.

Artiklen bygger på empiri fra to måneders etnografisk feltarbejde (2016-2017), herunder deltagerobservation i børnehavens hverdagsliv, kvalitative interviews² med pædagoger og forældre, deltagelse i pædagogiske møder samt enkelte hjemmebesøg hos udvalgte familier. Ligesom Nasira var størstedelen af børnene fra familier med etnisk minoritetsbaggrund. Feltarbejdet fandt sted i forbindelse med et forskningsprojekt omkring pædagogers forståelser og vurderinger af børns trivsel. Dette omfatter pædagogers praksisser i forhold til systematiske vurderinger af alle børns trivsel som en del af den tidlige opsporing af børn i potentielt udsatte

2 De kvalitative interviews var delvist strukturerede samtaler omkring forskellige tematikker i forhold til børns trivsel. Særligt interviewene med pædagogerne skabte et rum for faglig refleksion og kan i den forstand betragtes som eksempler på praksis (jf. Rubow, 2010).

positioner (Houmøller, 2018). Feltarbejdet har således været orienteret mod at forstå, hvilken viden pædagogerne trækker på i deres vurderinger, og hvordan børn bliver synlige for det pædagogiske personale som børn, de skal være bekymrede for. Tidligt i forskningsprojektet viste det sig, at pædagogernes sansninger af familien spillede en central rolle.³

Med artiklen ønsker jeg at pege på et behov for faglig refleksion over familien som sanset fænomen og samtidig bidrage til en kritisk diskussion af vilkårene for den pædagogiske praksis. I takt med et stigende politisk fokus på evidensstærkning er der en risiko for, at den kropslige og situerede viden – det pædagogiske skøn – reduceres til illegitime 'synsninger' og marginaliseres til fordel for mere standardiserede og afkontekstualiserede former for viden. Inspireret af antropologen David Howes' (2013) perspektiv på sansning som en færdighed kan man diskutere, om pædagoger i højere grad kunne drage nytte af at arbejde fokuseret og reflekteret med det sanselige.

Med udgangspunkt i pædagogernes egne erfaringer og udsagn indleder jeg artiklen med en beskrivelse af det sanselige som et centralt aspekt af den pædagogiske praksis og betydningsdannelse. Dernæst udfolder jeg, hvordan et blik på sansninger som politiske samt et begreb om atmosfære kan bidrage til en forståelse af, hvordan familien synes at blive til på særlige måder i børnehaven. Slutteligt diskuterer jeg, hvordan et fokus på det sanselige giver os indblik i en pædagogisk praksis udspændt mellem sanser og systematik.

Kroppen gør noget

Når pædagogen Birger skal forklare, hvordan han vurderer, om børn trives, så henviser han til en kontinuerlig sansning af børns kroppe såvel som stemninger i møder mellem børn og deres forældre. "Kropssprog", siger han,

"det er rigtig meget med at observere. Det er det. Altså både hvordan børnenes, også deres opførsel, deres kropssprog når mor kommer, og far kommer og sådan. Der er sådan mange små bitte, bitte ting, hvor det popper op og man tænker, åh nå okay der er et eller andet der, hvorfor ser du sådan lidt ked ud af det nu ikke, hvad er det der sker, ikke".

På lignede vis beskriver pædagogen Hawa, hvordan hun hele tiden "afkoder":

"Du skal hele tiden forholde dig og så se, det er jo kodesprog, man skal afkode alt hvad der foregår omkring det enkelte barn, det er den der hurtige reaktion du har som pædagog, det er med det samme at se og forstå og føle, altså hvad er det, der foregår. Du bruger alle dine sanser sådan set".

3 Forskningsprojektet var et delprojekt i et større forskningsprojekt, *Trivsel på Tværs – pædagogik, politik og børneliv i daginstitutioner*, som blev udført i samarbejde med Signe Hvid Thingstrup og Anja Marschall.

Andre af pædagogerne beskriver, hvordan vurderingen af et barns trivsel ikke er noget de kan ”slå op i en bog”, men at de trækker på deres ”intuition”. En bekymring for et barn kan begynde som ”en mavefornemmelse”, forklarer de, eller med at, ”der er noget i mig, der siger at ...”. Pædagogernes italesættelse af det sanselige minder om det, Anette Boye Koch har betegnet ’det kropslige øje’, hvormed hun henviser til det at se eller sanse med afsæt i hele kroppen og alle dens sansereceptorer (Koch, 2012, s. 4). Baseret på et kvalitativt studie af børns trivsel i en børnehave viser hun, hvordan pædagogerne fornemmer synsindtryk, stemninger og følelser i deres vurderinger på samme måde, som Birger, Hawa og deres kollegaer gør det.

Fælles for pædagogernes erfaringer er, at de giver os et indblik i, hvordan sansning må forstås som en form for kropslig-materiel viden, en kropsliggjort meningsskabelse i den forstand, at kroppen *gør* noget. Gennem kroppens perception frembringes særlige følelser og fornemmelser. Således bliver det også tydeligt, at det kropslige og det kognitive ikke kan skilles ad i forståelsen af, hvordan betydning bliver til (Csordas, 1994), men at sansning altid involverer en grad af ”making sense” (Desjarlais, 2011). Som fremhævet af Mikkel Bille og Tim Sørensen er eksempelvis lugt – det kunne være Nasiras ’dårlige’ lugt, som sanset af Rita – et centralt aspekt af social værdisætning og klassificering:

”Trods duftes oftest ubevidste karakter, bliver lugte typisk defineret mere eller mindre specifikt som ’gode’ eller ’dårlige’, ’behagelige’ og ’ubehagelige’, og disse kvaliteter relateres til den givne persons moralske og sociale habitus: mennesker med en dårlig lugt kædes sammen med social og personlig armod” (Bille & Sørensen, 2012, s. 102).

Sansninger er således aldrig neutrale (eller udelukkende neurale) erfaringer, men foregår altid på baggrund af kulturelle værdisæt (Howes, 2013). Sansninger er præ-refleksive, men aldrig præ-kulturelle (Csordas, 1994). Hertil kommer, at sansninger også må forstås som erfaringer, der fortolkes og handles på socialt. Ifølge antropologen Mark Nichter (2008) er ’kulturarbejde’ et centralt aspekt af sansning og henviser til processen, hvormed det sansede transformeres til kulturelt meningsfulde betydninger, der kan handles på, på kulturelt accepterede måder. Når Rita ikke har handlet på sin bekymring for Nasira, kan hendes tilbageholdenhed med brug af Nichters tænkning betragtes som kulturarbejde. Blandt personalet i børnehaven er der nemlig ikke enighed om, hvorvidt børns uvaskede tøj entydigt er et tegn på mistrivsel og svage forældrekompetencer, der skal sættes ind over for. Hawa forklarer, ”Altså det kan godt være, barnet har haft de samme bukser på i fem dage, men kæmper mor for, at det her barn har det godt? Fint, så er det der, vi skal ramme og sige, hvor er det fedt”.

Fornemmelser af familien

Rita og Hawas forsøg på at afkode Nasiras hjemmeliv illustrerer, hvordan pædagogerne i deres praksis ikke kun trækker på sanselige oplevelser af børnene. De

søger også at sanse og fornemme 'familien', om end denne orientering mod børnenes hjemmeliv ikke på samme måde gøres til genstand for deres faglige fortællinger. En orientering mod familien træder derimod frem på mere implicite måder, eksempelvis når pædagogen Birger skildrer, hvordan et forældrepar har "den der ro", eller når han beskriver, hvordan han kan "se på forældrene, hvordan er det, hvordan har forældrene det sammen". Over tid, fortæller Birger, samler han på brudstykker af indtryk:

"Jeg er meget observant, ikke. Altså det der med at jeg ser alle mulige ting, ikke. Og jeg hører også, rundt om hjørnet kan jeg jo godt høre, hvad mor hun siger, ikke. Og altså alle de der små ting, dem stykker jeg stille og roligt sammen. Og lige pludselig så hov, det er dét. Det er dét, der rent faktisk sker i den her familie".

Når Birger fortæller at han lytter om hjørner og ser ting, så giver det indblik i, hvordan hans sansninger af familien fletter sig sammen med hans forståelser af børnene og refleksioner over, hvordan han skal agere for at arbejde med deres trivsel. Fordi, som Birger siger, "børnene er jo ikke kun her. Der er jo en helt masse derhjemme, der gør, at de er, som de er, når de er her". En anden pædagog, Holger, betoner også, hvordan hans vurderinger af de enkelte børn og hans beslutninger i forhold til særlige indsatser ikke kan adskilles fra hans fornemmelser af familien:

"Jeg vægter meget det der med, hvis forældrene har ressourcer, hvis jeg ved, at ... Tobias han råber og de andre siger, "jamen han er rød" (i.e. mistrives⁴) så siger jeg "nej, det kommer, bare lad være, han skal nok klare sig, han skal nok", hvor med Nasira, ah, men jeg tror ikke, moren vil hjælpe hende eller regulere de der følelser eller, hvis der ikke er nogen, der kommer ind til dem, så vil det ikke blive italesat overfor Nasira, så derfor, så er hun i en mere sårbar situation. Det vægter jeg højere".

Mens det at sanse og vurdere børnene vægtes og gøres til genstand for faglige refleksioner i det pædagogiske arbejde, er pædagogernes sanselige orientering mod familien ikke noget, de på samme måde oplever som en del af deres faglighed eller som en form for betydningsskabelse, der kan prioriteres i en tidspresset hverdag. I hverdagen er det børnene, der forventes at være i fokus. Selvom Holger i nogen grad baserer sin vurdering af Nasira på sansninger af hendes mor, så er det derfor også tvivlsomt, hvor meget han egentlig ved om familien udover en fornemmelse af Aisha som ressourcetsvag. Holger frygter da også, at han og hans kollegaer til tider kommer til at basere deres vurderinger og tiltag på rene "spekulationer". "Man tror måske, man har fattet noget, og det kan også godt være, men det kan også godt være, at man ikke har", siger han.

Holgers kollega, Ellen, deler hans betragtninger og fortæller, at hun ikke oplever, at der er blevet opbygget et tillidsbånd til Nasiras mor, og at det derfor er svært at få etableret et godt forældresamarbejde, hvor der udveksles erfaringer fra Nasi-

4 I trivselsvurderingerne som en del af tidlig opsporing kategoriseres alle børns trivsel som henholdsvis grøn, gul eller rød: 'grøn' markerer at barnet trives, 'gul' henviser til, at der er områder der undrer, og 'rød' markerer at et barn er i mistrivsel og at der er grund til bekymring (Mehlbye & Andersen, 2012).

ras liv på tværs af børnehaven og hjem. Eksempelvis har Ellen kun kendskab til, at forældrene ikke bor sammen, fordi Nasira selv har fortalt det i børnehaven. ”Der er vist også *noget* med faren”, hørte vi Rita sige, uden at hun konkret ved, hvad dette *noget* er eller hvordan faren er blevet til én, der er *noget med* i pædagogernes blikke. Pædagogerne omkring Nasira er fælles om at savne et større kendskab, og efterspørger en mere fokuseret orientering mod det sanselige i et forsøg på at skabe viden om familiens situation. Holger fortæller således, at han ville ønske, at han kunne få lov til at tage på hjemmebesøg og med afsæt i hele sin krop og sit sansesapparat opnå en anden form for indsigt i Nasiras liv uden for børnehaven:

”Jamen det ville give mig, det ville jo give mig en helt anden ... hvis jeg så hvordan de boede, altså, jamen er der legeting, hvor mange søskende har de, hvordan bor de, og har de boet der i lang tid, hvordan ser der ud, er der rent, altså alt muligt, altså det ville jeg jo registrere (han siger en lyd, som om han hurtigt scanner sine omgivelser), og have et helt andet billede, som jeg ville have med. Og her og nu er det bare spekulation”.

Også Ellen beskriver, hvordan et besøg hos Nasiras mor ville være ”drømme-scenariet”: ”[at] kunne få lov til at komme hjem til hende, kunne se eller snakke med hende derhjemme og tage en kop te, eller hvad hun nu drikker”. I indledningen hørte vi, hvordan Rita har en tilsvarende orientering. Idet jeg vender tilbage til børnehaven efter besøget hos Aisha, søger hun at trække på mine sanselige oplevelser hjemme i lejligheden, så hun kan få kontekstualiseret den fornemmelse og bekymring, som Nasiras lugt har vakt i hende: ”Hvordan bor de, var der rent?”.

Pædagogernes orientering mod familien synes dog også at være forbundet med modsatrettede følelser til trods for, at de taler den frem som væsentlig. På den ene side efterspørger de hjemmebesøg og et større kendskab, så et barns uvaskede bukser ikke fejlagtigt kommer til at overskygge familiens ressourcer. ”Altså ligeså snart der er det mindste så, ’oh oh, der må være noget’ (...). Det er med til, at vi stempler dem, stigmatiserer dem”, som Hawa forklarede. Samtidig synes hjemmebesøg at være grænseoverskridende i forhold til, hvor langt pædagogerne kan og skal gribe ind i familielivet. Mens Ellen beskriver det som drømmescenariet at besøge Nasiras mor, som vi har hørt, så siger hun samtidig: ”Jeg ville ikke kunne bruge [det til] noget at sidde og kigge på deres hjem, tror jeg. Fordi det skal jeg ikke blande mig i. Det er ikke mit bord, eller hvad man kan sige. Det kommer ikke mig ved”. Ambivalensen synes at spejle et grundlæggende dilemma i det pædagogiske arbejde; hvor ikke kun det private og det offentlige, men også magt og omsorg fletter sig sammen, sådan som det også er beskrevet af Susanne Bregnbæk et al. i et studie af flygtningefamiliers møde med den danske daginstitution (Bregnbæk, Arent, Martiny-Bruun & Jørgensen, 2017). Her fremhæver forfatterne, hvordan pædagoger ofte står i situationer, hvor de må balancere mellem

statslige interesser, egne professionelle og personlige vurderinger samt respekten for familiers forskellige værdier og praksisser.⁵

Til trods for de problemstillinger der beskrives her, synes der dog at være uudnyttede potentialer for det pædagogiske arbejde, som kan spores i pædagogernes efterspørgsel efter det sanselige. Det vil jeg vende tilbage til senere i artiklen. Først vil jeg imidlertid udfolde, hvordan manglen på faglig opmærksom og plads til at udforske det sanselige synes at stille pædagogerne – og familien – særligt vanskeligt i børnehavens hverdag.

Sansninger er også politiske

Når pædagogen Holger ovenover reflekterer, at et hjemmebesøg hos Nasira ville give ham et ”helt andet billede”, så skal det ses i sammenhæng med hans oplevelse af, at Aisha tales frem på en særlig problematisk måde i børnehaven. Når han forestiller sig, at han ville vende et hjemmebesøg til Nasiras fordel, så forklarer han det med, at det ville give ham:

”(...) en forståelse for, at måske var der nogle ting, der var svære som var fuldstændig naturlige set i deres perspektiv, men som gør, at man måske ser Nasiras mor som meget religiøs eller som én der ikke vil integreres, forstår du hvad jeg mener? Fordi det er sådan, jeg hører hende blive italesat”.

Holger berører her noget centralt omkring, hvordan Nasiras familie, såvel som andre familier i børnehaven, bliver til som bekymringsvækkende til trods for pædagogernes usikre fornemmelser og oplevelse af et manglende intimt kendskab. Antropologen Robert Desjarlais (2011) har fremhævet, at sansninger og forestillinger altid går hånd i hånd – at det som sanses også er forestillet – og at det sanselige må forstås som en integreret del af det politiske i den forstand, at det kan medvirke til ekskludering eller fremmedgørelse. Det kunne eksempelvis være gennem en over-synliggørelse af særlige grupper af mennesker eller praksisser (Desjarlais, 2011: 265; Trnka, Dureau & Park, 2011).

I tråd hermed viser sociologen Kathrine Vitus (2015) i et studie af udsatte unge, hvordan de oplever deres udsathed gennem andres ”dårlige blikke”, der skaber følelser som skam, ydmygelse og vrede. Der er altså tale om blikke, der kropsligt kommunikerer emotioner og affekter og ”gør noget (ved nogen)” (Vitus, 2015, s. 367). Sociale formationer og magtforhold, skriver Vitus, ”kropsliggøres og erfares i hverdagslige mikro-interaktioner i momenter, begivenheder, bevægelser og måder at blive bevæget på” (Vitus, 2015, s. 367). Dette teoretiske perspektiv på det sanselige som sammenfiltret med politik og magt gør det muligt at få øje på, hvordan Holgers udtalelse om Nasiras mor netop viser, hvordan særlige fænomener, fremfor

5 På samme vis kan forskeren, der studerer sociale problemer stå over for etiske dilemmaer i forhold til at forstå informanternes handlinger som meningsfulde (inden for en kulturel kontekst), men samtidig føle sig forpligtet til at handle ud fra mere generelle etiske retningslinjer (se eksempelvis Danneskiold-Samsøe, 2018).

andre, over-synliggøres og samtidig ses og høres af pædagogerne ud fra forestillinger om 'den anden'. Det kunne være Aishas tørklæde, hendes fokus på halalkød i børnehaven eller hendes danskkundskaber, som ifølge pædagogerne er mangelfulde. I pædagogen Emmas fortælling bliver det tydeligt, at nogle genstande i børnehaven ikke alene ses mere end andre, men at de også ses på særlige måder:

"Jeg skulle indkøre et barn, en mor med et tørklæde, og da jeg er færdig med mor og barn og de skal hjem så bliver jeg mødt af nogle kollegaer: "nå, hun må sikkert kun få halalkød og hvad så, kunne hun tale dansk" og sådan noget. Og jeg kigger helt forundret på dem og siger, "jamen prøv at hør, mor er biologistuderende og far er jurist"

At der i børnehaven er udbredte og negativt fordomsfulde forestillinger om det familieliv, som leves i familier med etnisk minoritetsbaggrund – og særligt i de udsatte boligområder – blev tydeligt i den måde, hvorpå børnegruppen blev omtalt på som "de her børn" eller "de børn vi har her". Med beskrivelsen "de her børn" refererede pædagogerne til oplevelsen af, at hverdagen og den pædagogiske praksis i høj grad er påvirket og begrænset af, at majoriteten af børnene kommer fra familier med andre værdier og normer for samvær og opdragelse end dem, der er herskende i den danske børnehave. At "de her børn" ikke har lært at lege hjemmefra, var eksempelvis en udbredt opfattelse blandt pædagogerne og én, som vi ser spejlet under besøget hos Aisha, hvor hun eksplicit fremhæver, at Nasira har meget legetøj, og at hun er god til at lege, når hun er derhjemme. Det er tydeligt, at Aisha er blevet mødt med pædagogernes kritiske blik på hendes forældreskabspraksisser og over tid har lært, hvad hun skal fremhæve i sin fortælling om Nasiras hjemmeliv (jf. Bregnbæk et al., 2017). Andre gange blev børnenes måder at lege på problematiseret, fordi de syntes at afspejle "ghettoens" normer og værdier som forestillet af pædagogerne. Eksempelvis når femårige Ayub legede "gangster" – en leg som pædagogerne ikke syntes hørte hjemme i en børnehave, hvor det pædagogiske arbejde i stigende grad også kan beskrives som velfærds- og integrationsarbejde (Bundgaard, 2011; Johansen, 2017). På lignende vis blev Nasiras mange bandeord opfattet som en afspejling af et særligt børneliv i det boligsociale kvarter.

Hvor pædagogernes forestillinger om livet i familier med etnisk minoritetsbaggrund og i socialt udsatte boligområder kan siges at forbinde sig til en over-synliggørelse af særlige genstande og praksisser – og hermed konfigurere familien på særlige måder – så vil jeg i det følgende vende tilbage til perspektivet på det sanselige som noget, der flyder mellem individet og den erfarede verden (Mason, 2018). Jeg vil pege på, hvordan vi også må have blik for, at der i børnehaven synes at være en særlig atmosfære, der sætter sig i pædagogernes kroppe og 'stemmer' dem (jf. Winther, 2017, s. 249).

Børnehavens atmosfære

Med begrebet atmosfære henviser jeg til stemninger og fornemmelser, som sanses uden nødvendigvis at være italesat. Som fremhævet af Martin Heidegger er stem-

ninger ikke private følelser, men skal snarere anskues som nogle, der opstår i kraft af vores væren-i-verden og som samtidig er med til at stemme os til verden (Heidegger, 1995 [1962]). Konfigurationen af mennesker og ting kan altså siges at forme stemninger og sindstilstande, som påvirker, hvordan vi opfatter ting, steder, personer eller begivenheder. Med begrebet 'socio-atmosfærisk'⁶ tydeliggør sociologen Jennifer Mason (2018) dette relationelle aspekt og betoner, hvordan atmosfære ikke skal forstås som adskilt fra det sociale – som en fornemmelse af noget, der sker – men i stedet skal betragtes som *værende det*, der sker. I den forstand er atmosfærer bevægelige, betydningsfulde og smitsomme (Mason, 2018). Et sådant perspektiv på atmosfære åbner for forståelsen af, at pædagogernes sansninger af børn og familier i børnehaven ikke kun er filtret sammen med kulturelle værdisætninger og forestillinger om det gode børneliv og forældreskab, der kan siges at være 'inde i' pædagogerne og forklares med henvisning til private erfaringer (jf. Harrits & Møller, 2016) eller en politisk og samfundsmæssig diskurs. I stedet må de betragtes som sansninger, der netop også flyder og opstår i relationen mellem pædagoger, børn, familier, ting, steder og begivenheder. Hermed åbner perspektivet vores blik for, hvordan familiens tilblivelse i børnehaven også må forstås i relation til stedets særlige atmosfære som erfaret af pædagogerne, om end på diffuse og ikke nødvendigvis erkendte måder.

I en samtale beskriver pædagogen Hawa, hvordan hun synes, der er en særlig stemning i børnehaven, som er kendetegnet ved, at de som pædagoger til tider råber af børnene, og hvor børnene virker som om de "er færdige med os voksne". "Vi opdrager her, vi er ikke pædagoger, vi er opdragere", siger hun. Hun fortæller om kollegaer, der er "brændt ud" og "hænger med kroppen" og om en generel mangel på energi i personalegruppen. Ligesom andre daginstitutioner i udsatte boligområder har børnehaven svært ved at rekruttere og fastholde kvalificeret arbejdskraft. Pædagogerne oplever, at børnenes familieliv siver ind i den pædagogiske praksis, og får personalet til at råbe af børnene og agere på måder, som er i konflikt med deres faglighed. Ellen forklarer det med, at "de her børn" vokser op i familier, hvor tingene siges hårdt og at den måde at opdrage på og skabe respekt siver ind i børnehaven, selvom pædagogerne jo netop burde være dem, der viser, at man godt kan sige tingene uden at råbe. Det er imidlertid ikke kun støjniveauet og tonen mellem voksne og børn som synes at skabe en særlig atmosfære, men også selve børnehavens fysiske udtryk. Flere af pædagogerne forklarer, at med "de her børn" kan de ikke have eksempelvis maling eller bøger stående i børnehøjde, uden at de ødelægger det, ligesom de heller ikke kan have billeder hængende på væggene. Det får Hawa til at beskrive børnehaven som "et hospital", underforstået i kontrast til forventningen om en børnehave som et hjemligt sted.

Min pointe er her, at pædagogerne ikke kun ser, hører og fornemmer 'familien' ud fra forestillinger om livet i familier med etnisk minoritetsbaggrund, men også er 'stemt' af børnehavens atmosfære som en mere diffus følelse, der sætter sig i

6 Oversat fra 'socio-atmospherics'.

kroppen og *gør* noget; bevæger dem. Nogle gange græder hun på vej hjem i bilen, fortæller Hawa.

Atmosfærer er en integreret del af interaktionen mellem menneske og miljø, og personer, genstande og begivenheder tager form efter det sted og den stemning, hvori de er indlejrede. Jeg har således forsøgt at anskueliggøre, at det også er gennem børnehavens atmosfære som beskrevet her, at familien bliver til; det er her, at uvaskede bukser, en mors tørklæde eller et barns leg og bandeord sanses, erfares og tilskrives betydning. Hvis vi med dette perspektiv lytter til pædagogerne ønsker om hjemmebesøg, kan vi anskue besøgene ikke kun som en metode til at 'indsamle' viden om familien – en grænseoverskridende indgriben i familiens private sfære set fra et magt-perspektiv – men i lige så høj grad som en potentiel metode til at 'stemme' pædagogerne og altså til at se, høre, føle og forstå 'familien' på andre måder. Det væsentlige bliver her en optagethed af, *hvordan* vi ved og ikke kun, *hvad* vi ved (Howes, 2013), hvilket indebærer en reflekteret udforskning af det sanselige i det pædagogiske arbejde som en metode til at skabe større indlevelse i, og forståelse for, familiers levede erfaringer (jf. Pink, 2009). Det er en udforskning som dog stadig kræver en særlig sensitivitet og situationsfornemmelse som professionel samt en opmærksomhed omkring de dilemmaer og problemstillinger, som følger med at skulle balancere statslige krav, professionelle vurderinger og familiers forskellige værdier og praksisser (Bregnbæk et al., 2017).

Det sanselige som en færdighed

Med udgangspunkt i en erfaringsnær tilgang og et fokus på det sanselige har jeg i denne artikel søgt at belyse, hvordan det sanselige synes at være en integreret del af den pædagogiske praksis og betydningsdannelse, også når det gælder pædagogers forståelser af familien og dermed også af barnet. Jeg har søgt at synliggøre, hvorledes de faldgruber og potentialer, som det sanselige rummer, ikke synes at blive tillagt faglig opmærksomhed i børnehavens hverdag og organisering. I analysen af det empiriske materiale har jeg peget på, at pædagogerne efterspørger tid og rum til den kropsliggjorte viden, eksempelvis gennem hjemmebesøg, og at deres sansninger af familien har stor betydning for, hvordan de forstår og handler i forhold til de enkelte børn. Uden faglig refleksion blandt pædagogerne over familien som sanset fænomen bliver det en fare, at familier ligesom Nasiras forstås på begrænsede måder, der skygger for nuanceret viden om familiens ressourcer og barnets sammensatte liv.

Fraværet af refleksion over det sanselige minder om Masons kritik af den socialvidenskabelige forskning og viden, som alt for ofte abstraheret og distance-ret fra de sanselige, kropsliggjorte og levede omstændigheder, som de netop søger at forklare – eksempelvis når relationer analyseres uden opmærksomhed på de sansninger, som karakteriserer og konstituerer dem (Mason, 2018). En grund hertil kan være, at det sanselige er så naturligt og selvfølgelig, at vi ikke bemærker det. Med Howes' ord: "The senses give us the world but absent themselves in

the process” (Howes, 2013, s. 14). Når det sanselige ikke er underlagt en særlig faglig opmærksomhed i børnehaven, kan det imidlertid også ses i sammenhæng med et stigende politisk fokus på evidensstækning. Dette politiske fokus italesætter det pædagogiske arbejde som en praksis baseret på viden, som er almen og dekontekstuel (Togsverd & Rothuizen, 2016). Et eksempel herpå er de universelle trivselsvurderinger som en del af tidlig opsporing, der er et forsøg på at systematisere og standardisere pædagogers viden og vurderinger og altså oversætte levede og kropsliggjorte erfaringer af børns trivsel og mistrivsel til abstrakte kategoriseringer (Houmøller, 2018).

Trivselsvurderingerne kan ses som et svar på, at for mange socialt udsatte børn og børn i mistrivsel forbliver usynlige i den pædagogiske praksis, og at der ikke handles på bekymringer i tide. Tidligere forskning har blandt andet problematiseret, at pædagogers identificering af børn i mistrivsel ofte er baseret på intuitive processer frem for strukturerede og analytisk funderede procedurer (Villumsen & Kristensen, 2016). Mens det er svært at være uenig i ambitionen om at få øje på børn i mistrivsel, er der en fare for, at et stigende fokus på standardisering og systematisering medfører en udgrænsning af de former for viden, som ikke kan dokumenteres eller dekontekstualiseres. Eksempelvis er ’synsninger’ og ’maveførmelser’ blevet udbredte termer for viden, der opleves som værende i kontrast til det systematiske og evidensbaserede. Hermed involverer de en devaluering af det sanselige, som ellers i pædagogernes erfaringer er væsentlig for deres arbejde. Denne udvikling er dog ikke entydig; paradoksalt nok synes et stigende fokus på systematisk og tidligt at opspore udsatte børn og familier netop at forudsætte pædagogens intime kendskab og tage afsæt i hans eller hendes ”bekymringsblik” (Møller & Harrits, 2013, s. 155) og evne til at fornemme selv de mindste, næsten usynlige, tegn på mistrivsel. ”Er der en grundlæggende fornemmelse i luften” lyder et af de vejledende refleksionsspørgsmål til pædagogernes arbejde med trivselsvurderingerne.⁷ Således synes den pædagogiske praksis at være udspændt mellem sansninger og systematik, hvor det sanselige fremstår som en forudsætning såvel som en forhindring for det gode arbejde.

Med tanke på denne udspændthed vil jeg slutteligt vende tilbage til Howes, som fremhæver et perspektiv på det sanselige ikke kun som en integreret del af vores perception, men også som en færdighed (*skill*), der kan arbejdes fokuseret og reflekteret med, til trods for at den falder os så naturligt (Howes, 2013). Howes’ pointe er interessant i et forsøg på at skrive det sanselige frem som en professionel tilgang, også inden for den pædagogiske praksis. Med det sanselige som en færdighed ophæves et skel mellem det personlige og det professionelle i den forstand, at pædagogens kropsliggjorte viden i form af det sanselige *er* professionel, eller i hvert fald rummer muligheden for at blive det gennem kontinuerlig refleksion. Hvor et stigende politisk fokus på tidlig indsats sætter *hvad* der vides om udsatte

⁷ Et eksempel på trivselsskemaet, herunder tematikker og refleksionsspørgsmål, kan findes på: nemboern.kbhbarndag.dk/Content/View.aspx?id=1252403

børn og familier i forgrunden for det pædagogiske arbejde, så rummer det sanselige i Howes perspektiv potentialet til også at blive en måde at spørge og undersøge på. Det er en måde at få blik for, *hvordan* noget vides og samtidig minde os selv om, at betydninger altid skabes, bliver til og flyder mellem individet og den erfarede verden.

Litteratur

- Bregnbæk, S., Arent, A., Martiny-Bruun, A. & Jørgensen, N.J. (2017). Statens eller familiens børn? Tvang og omsorg i mødet mellem nytillkomne familier og danske daginstitutioner. *Forskning i Pædagogers Profession og Uddannelse*, 1(2), 54-67.
- Bille, T. & Sørensen, T.F. (2012). Sanser, iscenesættelser og atmosfærer. I: Bille, T. & Sørensen, T.F. (Red.). *Materialitet. En indføring i kultur, identitet og design*. København: Samfundslitteratur.
- Bundgaard, H. (2011). Day-Care in Denmark: The Key to Social Integration. I: Olwig, K.F. & Pærregaard, K. (Red.). *The Question of Integration. Immigration, Exclusion and the Danish Welfare State*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Csordas, T.J. (1994). Introduction: the body as representation and being-in-the-world. I: Csordas, T.J. (Red.). *Embodiment and experience. The existential ground of culture and self*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Danneskiold-Samsøe, S. (2018). Antropologi og sociale problemer. Ethiske bekendelser fra feltarbejder blandt voldsofre. *Tidsskriftet Antropologi*, (77), 5-24.
- Desjarlais, R. (2011). The Look. An Afterword. I: Trnka, S., Dureau, C. & Park, J. (Red.). *Senses and Citizenships. Embodying Political Life*. New York og London: Routledge.
- Desjarlais, R. & Throop, J. (2011). Phenomenological approaches in anthropology. *The Annual Review of Anthropology*, (40), 87-102.
- Harrits, G.S. & Møller, M.Ø. (2016). *Forebyggelse og bekymring i professionel praksis*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Heidegger, M. (1995) [1962]. *Being and Time*. Oxford: Blackwell.
- Houmøller, K. (2018). Making the invisible visible? Everyday lived experiences of 'seeing' and categorizing children's well-being within a Danish kindergarten. *Childhood*. DOI: 10.1177/0907568218783810
- Howes, D. (2013). The Social Life of the Senses. *Ars Vivendi Journal*, (3), 4-23.
- Jackson, M. (1996). Introduction: Phenomenology, Radical Empiricism, and Anthropological Critique. I: Jackson, M. (Red.). *Things as They Are. New Directions in Phenomenological Anthropology*. Bloomington og Indianapolis: Indiana University Press.
- Johansen, M.L. (2017). Velfærdsstaten set fra udsatte flygtningeforældres perspektiv. "Tillid" som markør for social inklusion. *Dansk Pædagogisk Tidsskrift*, (3), 7-16.
- Koch, A.B. (2012). Idealet om det glade og afstemte barn – pædagogers blik for trivsel i børnehaven. *Nordisk Barnehageforskning*, 5(16), 1-21.
- Mason, J. (2018). *Affinities. Potent Connections in Personal Life*. Cambridge: Polity Press.
- Mehlbye, J. & Andersen, J. (2012). *Tidlig opsporing af børn i en socialt udsat position. Idékatalog*. KORA, Det Nationale Institut for Kommuners og Regioners Analyse og Forskning.
- Møller, M.Ø. & Harrits, G.S. (2013). Constructing at-risk target groups. *Critical Policy Studies*, 7(2), 155-176.
- Nichter, M. (2008). Coming to Our Senses. Appreciating the Sensorial in Medical Anthropology. *Transcultural Psychiatry*, 45(2), 163-97.
- Pink, S. (2009). Situating Sensory Ethnography: From Academia to Intervention. I: Pink, S. *Doing Sensory Ethnography*. London: SAGE Publications Ltd.

- Rubow, C. (2010). Samtalen. Interviewet som deltagerobservation. I: Hastrup, K. (Red.). *Ind i verden. En grundbog i antropologisk metode*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Togsverd, L. & Rothuizen, J.J. (2016). Pædagogik som profession? I: Togsverd, L. & Rothuizen, J.J. (Red.). *Pædagogiske Ballader. Perspektiver på pædagogens faglighed*. København: Samfundslitteratur.
- Trnka, S., Dureau, C. & Park, J. (2011). Introduction. Senses and Citizenship. I: Trnka, S., Dureau, C. & Park, J. (Red.). *Senses and Citizenships. Embodying Political Life*. New York og London: Routledge.
- Villumsen, A.M. & Kristensen, O.S. (2016). When risk becomes invisible in the everyday life of day care. *Early Years*, 36(1), 17-32.
- Vitus, K. (2015). "Dårlige blikke" og social foragt – affektive praksisser i unges udsathed. I: Erlandsen, T., Jensen, N.R., Langager, S. & Petersen, K.E. (Red.). *Udsatte børn og unge – en grundbog*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Winther, I.W. (2017). Materialitet. Sansning og erindring. I: Gulløv, E., Nielsen, G.B. & Winther, I.W. (Red.). *Pædagogisk antropologi. Tilgange og begreber*. København: Hans Reitzels Forlag.